

Un document de l'Arxiu de Protocols Notarials de l'Alcora referent a Vistabella

Josep-Miquel Ribés Pallarés

Des de fa temps em dedique a escorcollar els protocols notarials de l'Arxiu Municipal de l'Alcora. Els protocols conservats són obra de diversos escrivans, abasten des de 1727 a començaments del segle XIX i contenen informació valuosíssima per a la història de la comarca de l'Alcalatén en general i per a molts assumptes en particular entre els quals la història de la *Real Fábrica de Loza* que Don Buenaventura Pedro de Alcántara Ximénez de Urrea y Abarca de Bolea (Saragossa, 1699 – 1742), IX Comte d'Aranda, va establir a l'Alcora l'any 1727.

Entre els nombrosos documents, ens referim en aquest escrit a un contracte datat a l'Alcora l'1 de gener de 1734 referent a l'abastiment de fusta per a confeccionar les caixes amb les quals s'embalava la producció fabril per a la seua distribució arreu d'Espanya, Europa i Amèrica.

La Real Fábrica de Loza del Comte d'Aranda

El segle XVIII comença a les terres valencianes amb la Guerra de Successió. Un desastre bèl·lic de conseqüències gravíssimes que van començar amb la derrota d'Almansa el 25 d'abril de 1707. Ja ho sabeu: «Quan el mal ve d'Almansa a tots alcança».

A les nostres comarques, la recuperació, econòmica si més no, es va iniciar cap a la dècada de 1730 i un dels principals motors va ser la instal·lació a l'Alcora de la *Real Fábrica de Loza* del Comte d'Aranda que es va inaugurar l'1 de maig de 1727, ara fa tres-cents anys.

Amb la victòria de Felip V, la nova dinastia d'ascendència francesa, els Borbons, va introduir a la cort espanyola les modes i el refinament francesos que s'havien imposat a Europa a la centúria anterior, un cert gust pel luxe i també una concepció del progrés basada en el colbertisme, doctrina mercantilista que tendeix a protegir la indústria nacional a base de mantenir un just equilibri entre els diversos sectors de l'activitat nacional i en la protecció de sectors considerats clau o d'interès especial que quedaven emparats per la protecció reial i sotmesos, per tant, a privilegis i exempcions que n'afavorien el desenvolupament.

La *Real Fábrica de Loza* no es va instal·lar a l'Alcora per casualitat. El comte d'Aranda era senyor de la comarca de l'Alcalatén, i en aquesta localitat i els seus voltants disposava de tot el necessari per a fer funcionar la manufactura. A l'Alcora hi havia, a començament del segle XVIII, 24 obradors dedicats a la producció d'objectes de terrissa (càntirs, llibrells, olles...) i material per a la construcció (teules, rajoles...). Aquests obradors i els seus treballadors van aportar a la *Real Fàbrica* la mà d'obra experta i el coneixement tècnic sobre el fang (l'argila), el torn i el forn imprescindibles per al projecte del Comte d'Aranda.

El segle XVIII (1727-98) va ser l'època de desenvolupament i esplendor de la fàbrica sota el control directe de l'esmentat Don Buenaventura, fins 1742, i del seu fill, Don Pedro Pablo, fins 1798, tots dos de la Casa Ducal d'Aranda.

A la mort de Don Pedro Pablo (1798) la fàbrica va passar per herència a la Casa Ducal D'Híjar (1798-1850) i es va iniciar una etapa de transició en què la fàbrica va patir nombrosos problemes econòmics fins que va acabar en mans dels germans Ramon i Maties Girona, comerciants

barcelonins, i a partir de 1866 sota la direcció de Ramon Girona i Mató, fill del primer, que van passar de ser compradors de la producció, a arrendadors de la fàbrica i finalment propietaris.

L'etapa dels Girona (1850-95) va suposar la decadència de la fàbrica tal com l'havia concebuda el Comte d'Aranda, la greu situació de la qual no es va redreçar ni amb la introducció de l'estampació anglesa tant de moda el altres indústries espanyoles i tant del gust dels consumidors.

La darrera etapa de la fàbrica (1895-1938) va suposar la decadència definitiva i el tancament l'any 1938. Els darrers propietaris van ser Cristóbal Aicart (l'Alcora, 1851-1925) i els seus hereus fins que, després de la Guerra Civil, l'any 1944, Maria Aicart de Roca i el seu marit, Tomás Aldás, van vendre la popularment anomenada *Fàbrica Gran* a un constructor valencià que només volia enderrocar part de l'edifici per a aprofitar la fusta dels sostres.

La “indústria auxiliar” de la Real Fábrica de Loza

Com hem dit, durant el segle XVIII, la *Real Fábrica de Loza* va esperonar l'economia comarcal fins al punt de crear el que actualment coneixem com indústria auxiliar i de serveis.

Entre l'octubre de 1726, data de la col·locació de la primera pedra de la manufactura, i l'1 de maig de 1727, data de la inauguració, es va dur a terme la construcció de bona part de les instal·lacions de la manufactura. Els paletes locals i els seus proveïdors (collidors de pedra, calciners...), els fusters, els ferrers i d'altres treballadors d'ofici van haver de treballar de valent per a enllestir les instal·lacions i els teulers i rajolers, també van tindre força feina durant uns quants anys, a jutjar pels contractes conservats als protocols notariais de l'Arxiu Municipal de l'Alcora, per a subministrar les rajoles i teules necessàries per als 7000m² que amb el temps va acabar ocupant l'edifici de la fàbrica.

Les obres de construcció, ampliació i reparació van continuar al llarg dels anys de vida de la manufactura i a més, des de l'inici de l'activitat ceràmica, s'hi van sumar els operaris proveïdors d'argila, de llenya per als forns, de minerals diversos per al vernís i, en definitiva de tota la matèria primera necessària per al procés de fabricació, encara que alguns elements provenien de l'estranger.

Dins d'aquesta indústria auxiliar i de serveis va tenir un paper destacadíssim la distribució de l'obra de la fàbrica. La ceràmica es venia directament al magatzem de la mateixa fàbrica però molts alcorins començaren a desenvolupar l'esperit comercial i es dedicaren a comprar ceràmica per a recórrer les principals ciutats d'Espanya i d'Europa amb carregaments d'obra de la fàbrica que compraven a crèdit i pagaven quan, venuda la mercaderia, tornaven a l'Alcora, o, simplement, a transportar-la fins els magatzems que el Comte d'Aranda va obrir, entre altres ciutats importants, a Madrid, a Saragossa i a València.

L'obra també es va exportar als països riberencs de la Mediterrània des dels graus de Castelló i Borriana i des del port de València, i des del port de Cadis se n'embarcava cap al mercat colonial d'Amèrica del Sud.

La ceràmica produïda a l'Alcora no només era de gran qualitat sinó també cara i sobretot fràgil, molt fràgil per als mitjans de transport de l'època i, per tant, calia embalar-la amb molta cura. Sabem, pels contractes de compravenda que la ceràmica es venia per caixes i entre els protocols de l'Arxiu Municipal de l'Alcora s'ha conservat un contracte de subministrament de fusta per a la construcció de caixes per a embalar ceràmica que estudiem en aquest article.

Per a la construcció de les caixes (i pel que pareix també, en algun moment molt concret, d'algun tipus de mobles) la fàbrica comptava amb personal especialitzat: fusters i «*tablaxeros*», és a dir encarregats de fer taules de fusta, d'alguns dels quals parlarem a l'anàlisi del document.

El document

El contracte de subministrament de fusta objecte d'aquest estudi està datat l'1 de gener de 1734 a l'Alcora i va ser autoritzat pel notari Blai Ortells, del qual es conserven protocols des de l'any 1727 fins el 1746. Actualment es custodia a l'Arxiu Municipal de l'Alcora a la caixa 16, llibre 43, fulls 2v-3r.

En la Villa de Alcora al primero dia del mes de enero de mil set[ecien]tos treinta y quatro años Miguel Carrera, Luis Peris, Blas Liberos, Miguel Juan Monfort serradores y Vicente Seladas [Celades] labrador vezinos de la Villa de Vistabella, y de presente en esta Villa de Alcora estantes (a quienes Yo el Es[criva]no doy fee conosco) renunciando primeramente las leyes de duobus reis debendi, y el autentica presente hoc ita de fide iusoribus, y el beneficio de la division y execucion de bienes, y demas de la mancomunidad como en ellas de se contiene; de mancomun et insolidum ottorgan y conocen que obligan por tiempo de un año a serrar y conducir a la Real fabrica de loza que tiene el Ex[celentísi]mo Señor Conde de Aranda en esta su Villa de Alcora, ciento y veinte tablas en cada un mes segun y como es estilo en dicha fabrica y por precio cada una tabla de veinte y tres dineros moneda corriente. Y siendo presente Dn Manuel de Molina Director mayor de dicha fabrica se obligô a pagar dichas tablas a dicho precio y por dicho tiempo. Y para cumplimiento de lo dicho se obligaron los ottorgantes de mancomun et insolidum sus personas y bienes havidos y por haver y el dicho Dn Manuel de molina Director los bienes de dicha Fabrica y ambas partes dan poder a las Justicias de la fabrica â cuya Jurisdiccion se someten, y renuncian su domicilio y otro fuero que de nuevo ganaren, y la ley si convenerit de jurisdiccion omnium judicum y la ultima pragmatica de las sumisiones y demas leyes y fueros de su favor y la general del drecho en forma para que les compelan, y apremien el cumplimiento de lo referido como por sentencia passada en cosa juzgada y por los dichos consentida. Y de los ottorgantes lo firmo Dn Manuel de Molina, y por los que dixeron no saber uno de los testigos que lo fueron los Liz[encia]dos Agustin Mascaros y Christoval Bernad P[res]b[ite]ros de esta d[ic]ha Villa de Alcora vezinos.

Mn Xhristobal Bernat, testigos

Ante mi Blas Ortells, Es[criva]no.

Anàlisi del document

Davant del notari Blai Ortells van comparèixer Miquel Carrera, Lluís Peris, Blai Liberós, Miquel Juan Monfort, tots serradors, i el llaurador Vicent Seladas (Celades, del mas de Celades?), veïns de la vila de Vistabella, cap dels quals sabia llegir ni escriure, i es van comprometre, de mutu acord i solidàriament, a serrar i a transportar durant un any 120 taules de fusta al mes per a bastir caixes per a transportar l'obra de la fàbrica, per preu de 23 diners la taula.

Fets els càlculs, tenim que han de subministrar un total de 1.440 taules per un import de 33.120 diners. Si tenim en compte que dotze diners eren un sou i vint sous una lliura, la quantitat anual a percebre pels adjudicatariis eren 138 lliures valencianes, és a dir, 27,6 lliures per cap.

Res més sabem de les condicions i clàusules del contracte perquè es donen per sobreenteses amb un simple «*segun y como es estilo en dicha fabrica*» que pressuposa contractes anteriors acordats per les mateixes parts. Per la simplicitat documental sembla que es tracte d'una renovació anual i automàtica d'un contracte previ establert entre les parts.

Si tenim en compte que la fàbrica nomé feia sis anys que funcionava, és possible que aquests mateixos serradors foren els proveïdors habituals des del mateix inici de la manufactura l'any 1727 i, per tant, no calia especificar les dimensions de les taules ni cap altra dada perquè eren ben conegudes per les parts i no s'havia produït mai cap incidència. Cas d'haver-se produït, ben segur que haguera quedat reflectida al contracte per evitar que tornara a passar.

El que sí que sabem és que les primeres ordenances de la fàbrica escrites el mateix any de la fundació (1727) ja recomanaven la provisió abundant de tot tipus de peces als magatzems i de caixes de fusta i altres elements necessaris per al transport d'un material tan delicat.

També sabem que l'any 1745, nou anys després de la data del contracte que estudiem, la fàbrica tenia en nòmina almenys un fuster, Pasqual Mesquita, i almenys un parell de «*tablaxeros*» que, curiosament, eren Vicent Celades (entre 1745 i 1759) i Felip Celades (entre 1745 i 1763), als quals s'hi afegí Miquel Celades (els anys 1747 i 1748) que ben bé podrien ser el mateix Vicent del contracte de 1734 i dos fills o parents seus.

L'any 1750, trobem entre els «*tablaxeros*», a més dels Celades esmentats, a Adrià i Bartomeu Liberós, possiblement parents del Blai Liberós que també apareix al document de 1734. L'any 1763, Pasqual Mesquita encara era un dels quatre fusters i entre els dotze «*tablaxeros*» encara hi ha Vicent i Felip Celades.

Com a representant de la *Real Fábrica de Loza* actua Manuel de Molina, quart director de la fàbrica. Segons Elvira Gual entre 1727 i 1737 la fàbrica va tindre cinc directors: Joaquín de Sayas, Domingo Zarazaga, Onofre Asso, Manuel de Molina y Cayetano de Allué. De Molina ja n'era subdirector l'any 1731.

Totes dues parts renunciaven a un seguit de lleis de caràcter general que s'enumeren al contracte però «*dan poder a las Justicias de la fabrica â cuya Jurisdiccion se someten*» i no a les de l'Alcora, on se signa el document, ni les de Vistabella on estan aveïnats els subjectes del contracte, perquè les mateixes ordenances de 1727 ja preveïen que les fugues de la fàbrica, els robatoris, els incompliments de contractes i la resta de delictes comesos pels treballadors havien de ser jutjats pel director de la fàbrica a qui se li atribuïa exclusivament la jurisdicció ordinària dins dels murs de la manufactura. La fàbrica disposava, fins i tot, d'un espai destinat a presó.

Conclusió

El document transcrit i estudiat contribueix a confirmar la idea que la *Real Fábrica de Loza* va ser un motor econòmic per a la comarca de l'Alcalatén que va arribar també a un poble com Vistabella que es trobava bastant allunyat de la fàbrica i aporta noves dades per a l'estudi de l'antroponímia, dels oficis, de l'economia local de Vistabella i de l'aprofitament del bosc al segle XVIII.

Bibliografia.

- CABRERA BACHERO, Joaquín (2015) *La Real Fábrica del Conde de Aranda en Alcora. Sostenibilidad, materiales y edificación industrial*. Associació d'Amics del Museu de Ceràmica de l'Alcora. Castelló de la Plana.
- CODINA ARMENGOT, Eduardo (1980) *Aportación documental a la historia de la Real Fábrica de Loza Fina de Alcora*. Societat Castellonenca de Cultura. Castelló de la Plana.
- GRANGEL NEBOT, Eladi (coord.) (2000). *Museu de Ceràmica de l'Alcora. Noves adquisicions (1998-2000)*. Ajuntament de l'Alcora.
- GUAL ALMARCHA, Elvira (1998) *El sistema ornamental de la ceràmica de Alcora: de la primera escuela de Fontenebleau y Francisco I, a la primera época de Alcora y el Conde de Aranda*. Publicacions de la Universitat Jaume I. Castelló de la Plana.
- JOSÉ I PITARCH, Antoni (2005) «La Real Fábrica de Loza de Alcora durante las casas de Aranda y de Híjar (1727-1858)», en DE SANJOSÉ LLONGUERAS, Lourdes (ed.) (2005) *La colección de cerámica de Alcora*. The Hispanic Society of America. Barcelona.